

Yayın Geliş Tarihi: 20.08.2024

Yayına Kabul Tarihi: 15.10.2024

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Aktaş, Fulya, "Sevk ve İskân Sürecinde Balya'da Ermeniler", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 76 (2024): 169-196.

Araştırma Makalesi

SEVK VE İSKÂN SÜRECİNDE BALYA'DA ERMENİLER

(ARMENIANS IN BALYA DURING THE RELOCATION
AND RESETTLEMENT PROCESS)

Fulya AKTAŞ*

Öz: Bu çalışma, Sevk ve İskân Kanunu'nun kabul edilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yaşanan süreci ele almaktadır. Bu süreçte Balya'ya gelen Ermeni halkın demografik yapısı, geldikleri bölgeler, isimleri, aile adları, unvan, lakap ve mesleki dağılımları hakkında bilgiler sunulmaktadır. Araştırma, Osmanlı Arşivi'nde yer alan Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Ecânib Kalemi 2/17 numaralı belgelere dayanmaktadır. Araştırmada elde edilen veriler tablo ve şekillerle desteklenmiştir.

1906 yılında Balya'da yaklaşık 100 kişilik küçük bir Ermeni nüfusu bulunurken, bu sayı 1914 yılına kadar 298'e yükselmiştir. 1915 sayımında ise, Balya'dan başka bölgelere sevk edilecek Ermeni nüfusu 290'dır. Sevk ve İskân Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra 22 Eylül 1915 tarihinde bölgeye yerleştirilen Ermeni sayısı 361'e ulaşmıştır. 1916 yılı itibarıyla Ermeni nüfusun büyük ölçüde azalarak 14 kişiye düşmesi, bu yerleşimin kalıcı olmadığını göstermektedir.

Ermeni nüfusunun mesleki dağılımları incelendiğinde, çoğunun asker, zanaatkar ve esnaf olduğu, tarımsal faaliyetlere katılmadıkları ve geçici

* ORCID: 0009-0003-9120-0154.
Tarih Bilim Uzmanı, fulyaktas10@gmail.com

olarak bu bölgeye yerleştirildikleri sonucu güçlendirmektedir. Ayrıca, Ermenilerin dini yapıları ve Balya kazasında ibadethane talepleri çalışmada arşiv belgelerine dayanarak ele alınmıştır.

Bu çalışma, Sevk ve İskân Kanunu ile Balya kazasına yerleştirilen Ermeni nüfusunun büyük bir kısmının bölgede geçici bir süre ikamet ettiğini ve bu durumun bölgedeki sosyal, demografik ve ekonomik faaliyetler üzerinde kalıcı bir etkisinin bulunmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin Ermeni politikalarının bölgesel yansımalarını ve bölgenin kültürel geçmişini anlamaya yönelik önemli bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Balya, Sevk ve İskân Kanunu, Ermeni, Nüfus.

Abstract: This study investigates the process that occurred within the borders of the Ottoman Empire following the enactment of the Relocation and Resettlement Law. It provides detailed information regarding the demographic structure of the Armenian population that was relocated to Balya during this period, including their regions of origin, names, family names, titles, nicknames, and occupational distributions. The research is based on documents numbered 2/17 from the General Security Office of the Ministry of Internal Affairs in the Ottoman Archives. The data obtained in this study are supported by tables and figures.

In 1906, the Armenian population in Balya was approximately 100 individuals, which increased to 298 by 1914. According to the 1915 census, the number of Armenians scheduled for deportation from Balya to other regions was recorded as 290. After the implementation of the Relocation and Resettlement Law, the number of Armenians settled in the region reached 361 on September 22, 1915. However, by 1916, the Armenian population had significantly decreased to 14, indicating that this settlement was not permanent.

An analysis of the occupational distribution of the Armenian population indicates that the majority were soldiers, craftsmen, and tradespeople, and they did not engage in agricultural activities, thus reinforcing the conclusion that they were temporarily settled in this region. Furthermore, the religious structures of the Armenians and their requests for places of worship in the Balya district were examined in the study based on archival documents.

This study demonstrates that a significant portion of the Armenian population resettled in the Balya district under the Relocation and Resettlement Law resided there temporarily, and this situation did not have a lasting impact on

the social, demographic, and economic activities of the region. Additionally, it provides important insights into the regional implications of the Ottoman Empire's Armenian policies and contributes to the understanding of the cultural history of the area.

Keywords: *Balya, Relocation and Resettlement Law, Armenian, Population*

Giriş

Balıkesir ilinin bir ilçesi olan Balya, Marmara Bölgesi'nin güneyinde yer almaktadır. Balya çeşitli etnik ve dini unsurlara ev sahipliği yapmış önemli bir bölgedir. Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde uzun yıllar yaşamış ve önemli roller üstlenmişlerdir. Balya'da Ermenilerin varlığına dair bilgiler ise 1906 yılında Ermenilerin ibadet talebi ile ilgili belgede ortaya çıkmış ve belgelerdeki bu bilgiler 1916 yılında son bulmuştur.

Ermeni topluluğunun Balya kazasındaki varlığı üzerine yapılan bu çalışmada, Sevk ve İskân Kanunu'nun çıkarılması ile çeşitli bölgelerden gelip Balya'ya yerleştirilen Ermenilere ait bilgiler, Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Ecânib Kalemi'ndeki (BOA. DH. EUM. ECB. Nr. 2/17.) belgeden alınmıştır. Buna göre 22 Eylül 1915'te 354 kişi, belgenin girişinde de 7 kişi olmak üzere toplamda 361 Ermeni kaydedilmiştir.

Çalışmanın amacı, Balya'da Ermenilerin mevcudiyetini arşiv belgelerine dayanarak sunmaktır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermenilerin sevk ve iskân süreçleri incelenerek Balya kazasına gelen Ermenilerin; geldikleri bölgeler, mesleki dağılımları, dini yapıları, sosyal ve demografik yapıları değerlendirilmiştir. Bu çalışma bölgenin çok kültürlü geçmişini anlamak açısından önemli bilgiler sunmaktadır.

Çalışma, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler esas alınarak yapılmıştır. Bununla birlikte literatür taraması yapılmıştır. Arşiv belgelerinden elde edilen veriler tablo ve şekiller ile görselleştirilmiştir. Toplanan veriler de nitel ve nicel analiz yöntemi kullanılarak tasnif edilmiştir. Ermeni nüfusunun yıllara göre değişimi, isimleri, mesleki ve demografik dağılımları incelemek için nicel analiz; belgelerden ve kaynaklardan alınan bilgileri değerlendirmek için de nitel analiz yapılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Ermeniler

Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde uzun yıllar yaşamış olan Ermeniler, "Millet-i Sadıka" olarak devletin siyasal ve toplumsal hayatında önemli roller üstlenmişlerdir.¹ Devletin zayıflaması ve yabancı devletlerin müdahalesine maruz kalmasıyla Türk-Ermeni ilişkilerinde bozulmalar başlamıştır. Osmanlı Devleti hakimiyeti altında rahat, huzur ve serbestlik içinde yaşayan Ermeniler,

¹ Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945*, (İstanbul: Der Yayınları, 2015), s.29,30.

Rusya ve diğer Batılı devletlerin kışkırtmalarıyla Türk toplumundan kopma noktasına gelmiştir.²

Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilanından sonra Ermeni çeteleri Rusya ordusu ile birlikte hareket etmiştir. Bu durumun farkında olan Osmanlı Devleti, Doğu Anadolu'da Ermeni terörünün artması ile isyanlara karşı önlem almak zorunda kaldı. Van İsyanı'nın patlak vermesi üzerine 24 Nisan 1915 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Edirne, Erzurum, Aydın, Bitlis, Beyrut, Halep, Ankara, Diyarbakır, Suriye, Sivas, Kastamonu, Konya, Van vesaire vilayetler ve Karesi, Canik, Bolu vesaire mutasarrıflıklara çekilen telgrafta gizli genelge yollanarak Ermeni komite merkezlerinin kapatılması, belgelere el konulması ve elebaşlarının tutuklanması talimatı verildi.³

Ermeni isyanlarına karşı alınan önlemler ile istenilen sonuca ulaşamamış ve 2 Mayıs 1915'te çıkarılan geçici kanunla Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Ermeniler ve diğer unsurların (Gayrimüslim) ellerinde bulunan silahların toplatılması bütün vilayet ve mutasarrıflardan istenmiştir.⁴ Türk ordusu savaş alanında olduğu için Van ve diğer bölgelerde de devam eden terör eylemlerini engellemekte zorlanmıştır. Osmanlı Ordusu Başkomutan Vekili Enver Paşa, Ermeni isyancıları önlemek için 2 Mayıs 1915'te Dahiliye Nazırı Talat Paşa'ya şu yazıyı yollamıştır.⁵

“Van Gölü çevresinde ve Van ilince özellikle bilinen belli yerdeki Ermeniler ayaklanma ve ihtilal için sürekli bir ocak durumundadır. Bu halkın oradan kaldırılarak isyan yuvasının dağıtılması düşüncesindeyim.

3'üncü Ordu'nun verdiği bilgilere göre Ruslar 7 Nisan'da sınırları içindeki Müslüman ahaliyi çıplak bir durumda sınırlarımız içerisine sürdüler. Hem buna karşılık olmak hem de yukarıda söylediğim amacı elde etmek üzere:

Ya adı geçen Ermenileri ve ailelerini Rusya sınırı içerisine sürmek veya bu Ermenileri ve ailelerini Anadolu içerisine çeşitli yerlere dağıtmak gereklidir. Bu iki yoldan uygun olanının seçilerek uygulanmasını rica ederim. Bir sakıncası yoksa asilerin ailelerini ve isyan merkezlerini sınır

2 Eray Bayramol, *Rus Kaynaklarında Ermeni Sorunu 1914/1915*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013), s.22.

3 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Şifre Kalem (DH. ŞRF), 52/96.

4 BOA. DH. ŞFR. 52/188.

5 ATBD, Aralık 1982, Sayı 81, Belge No:1830, s.142.

dışına sürmeyi ve onların yerine sınır dışından gelen İslam halkı yerleştirmeyi yeğlerim.”

Enver Paşa, Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'ya 2 Mayıs 1915'te gönderdiği talimatta Ermenileri sevk ve iskân etmek ya da çeşitli bölgelere dağıtmak gerektiğini sebepleri ile açıklamıştır. Enver Paşa, gerçekleşmesi beklenen sevk ve iskâna tüm Ermeni ahaliyi dahil etmek istememiş, sevk ve iskânı sadece Van ve civarında yaşayan Ermeniler ile sınırlı tutmak istemiştir. Fakat daha sonra sevk, isyan ve karışıklık çıkarılan bölgelerdeki Ermeniler de dahil edilmiştir. Talat Paşa, durumun ehemmiyetinden dolayı Meclis-i Vükela'dan karar almadan ve geçici bir kanun çıkarmadan sevk ve iskânı başlatmıştır. Fakat bir gün sonra 27 Mayıs 1915'te "*Vakt-i seferde icraat-ı hükümete karşı gelenler için cilhet-i askeriyyece ittihaz olunacak tedabir hakkında*" kanunu muvakkat çıkarır ve bu kanun 27 Mayıs 1915 yılında Takvim-i Vekayi'de yayınlanır.⁶

Meclis-i Vükela 30 Mayıs 1915'te savaş bölgelerine yakın yerlerde bulunan Ermenilerin düşmanla iş birliği içerisinde masum halkı öldürmelerinde, isyan çıkarmalarından ve Osmanlı ordusunun savunmasına zarar vermelerinden dolayı Dâhiliye Nezareti sevk ve iskânı uygulamaya koydu. Van, Bitlis, Erzurum vilayetleri ile Adana, Mersin, Kozan, Cebelibereket kazaları, Maraş merkezi hariç, Maraş sancağı ve Halep vilayetinde İskenderun, Belen, Cısr-i Şugur ve Antakya kazalarında yaşayan yerleşik Ermenilerin vilayetin güney bölgelerine sevkleri gerçekleştirilmiştir. Bunlar Van vilayetine sınır Musul vilayetinin güney kısmı, Zor ve Urfa merkezi hariç, Urfa sancağının kısmi Güney ve Halep vilayetinin doğu ve güneydoğusuna, Suriye vilayetinin doğusuna sevk ve iskân edilmişlerdir. Ermenilerin gittikleri bölgelerde nüfusları kontrol altına alınıp Müslüman halkın nüfusunun %10'unu geçmemesine dikkat edilmiştir. Ayrıca sevk esnasında yakın yerler seçilmiş ve güvenliklerine özen gösterilmiştir.⁷ Osmanlı Devleti, sevk ve iskânı gerçekleştirirken hiçbir Ermeni vatandaşı devletin sınırları dışına göndermemiştir. Sevk yapılacak bölgeler verimli topraklara sahiptir. Tüm olumsuzluklara rağmen Osmanlı Devleti Ermenileri tebaası olarak görmüş, sevk esnasında ve sonrasında ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır. Mal ve değerli eşyalarına el koymayıp, Ermenilere gittikleri bölgelerde toprak tahsis etmiştir. Durumu olmayanların ise işeleri karşılanmış ve evlerinin inşası üstlenilmiştir.⁸ Osmanlı Devleti, potansiyel iç güvenlik tehdidine karşı aldığı bu karar sadece

6 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı Cilt III, III Kısım*, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), s.38,40.

7 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.), 198/24.

8 Eray Bayramol, "Geçmişten Günümüze Ermeni Meselesi", *TASAV Dış Politika ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi*, (24 Nisan 2024), s.5.

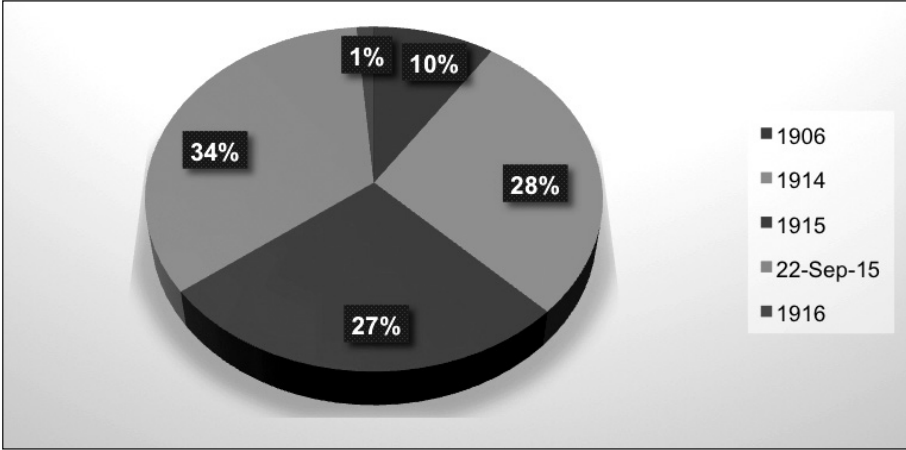
askeri ve siyasi bir önlem değildir. Aynı zamanda bu karar sosyo-ekonomik ve demografik faktörlerde etkili olmuştur.

Balya'da Ermenilerin Demografik ve Sosyal Yapısı

Tablo 1: Balya'daki Ermeni Nüfusunun Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Kişi Sayısı
1906	100
1914	298
1915	290
22 Eylül 1915	361
1916	14

Grafik 1: Yıllara Göre Dağılım

Tablo 1'de Balya'ya gelen Ermeni ahalinin yıllara göre dağılımı verilmiştir. Sevk ve iskândan önce Ermeni nüfusu 1900 yılına kadar Balıkesir ve çevresinde 7081 iken Balya'da Ermeni nüfusuna dair bir bilgi yoktur.⁹ Arşiv kayıtlarına göre Balya Ermenilerine dair ilk bilgiler Papaz Drekos Efendi'nin

⁹ Abdülmecit Mutaf, *Salnamelere Göre Karesi (1847-1922)*, (Balıkesir: Zağnos Kültür Ve Eğitim Vakfı, 2003), s.28.

Ermeni cemaatinin dini işlerinin yürütülmesi için geçici ibadethane talebinde bulunması üzerine hazırlanan bir belgeye dayanmaktadır. Bu belgeye göre Balya’da o dönemde 50 hane ve 100 kişilik bir Ermeni nüfus barınmaktadır.¹⁰

İkinci sayım 1914 yılında yapılmış ve Balya’da 298 Ermeni kaydedilmiştir.¹¹ Üçüncü sayım 1915’te sevk ve iskânı kararlaştırılan Ermeniler için yapılmıştır ve bu sayıma göre, Balya’da 290 Ermeni nüfus tespit edilmiştir.¹² Dördüncü sayım, 22 Eylül 1915’te yapılmış ve Balya’ya farklı bölgelerden sevk olunan 354 Ermeni kaydedilmiştir.¹³ Son olarak 11 Kasım 1916 tarihinde, 14 kişi kayıt altına alınmıştır.¹⁴

Balya’daki Ermeni nüfusunun zaman içerisinde değişimine bakıldığında; 1906 yılında sevke tabi tutulan 100 kişi, 1914’te 298, 1915’te 290 kişidir. 1906’dan 1915’e kadar Ermeni nüfusunda büyük bir artış yaşanmamıştır. Balya kazasında Ermeni nüfusunun en yoğun olduğu dönem 22 Eylül 1915’te Sevk ve İskân Kanunu ile bölgeye yerleştirildiği dönemdir. Bu tarihte iskâna tabi tutulan Ermenilerin geçici olarak Balya’ya yerleştirildiklerini, yaklaşık bir yıl sonra 11 Kasım 1916’da kişi sayısının 14’e düşmesinden anlamaktayız.

Sevk ve İskân Kanunu’ndan sonra Balya’da 22 Eylül 1915’te 354 kişi, belgenin girişinde de 7 kişi olmak üzere toplamda 361 Ermeni kaydedilmiştir. Belgenin girişinde kaydedilen 7 kişi için numara verilmemiştir. Defterin giriş kısmında yer alan bu kişiler, Düyûn-ı ‘umûmiye-i ‘osmâniye memuru Karabit Efendi ve Ziraat Bankası kâtabi Ohannes Efendi memur oldukları için Balya’da kalmıştır. Bununla birlikte Balya’da mukime (kalıcı) Katolik mezhebinden Marya bint-i Sergis mezhebinden dolayı sevke tabi tutulmamıştır. Bu kişilerin listesi tablo 5’te verilmiştir. Araştırmamızda yapılan değerlendirmeler ve veriler de 361 Ermeni nüfus üzerinden yapılacaktır.

10 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Şura-yı Devlet (ŞD), 1597 /6.

11 İsmail Oğuz, “Cumhuriyet Arşivi Belgelerine Yansıyan Balya Rum Emvâl-i Metrûkesi” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 26, Sayı 49-1, s.534.

12 Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı, Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, (Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 2005), Cilt 1, s.156.

13 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Ecanip Kalemî (DH. EUM. ECB.), 2/17.

14 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 2. Şube (DH. EUM. 2.ŞB.), 74/34, s.1.

Tablo 2: Balya'ya Gelen Ermenilerin Geldikleri Bölgeler

Kaza	Karye
Bitlis Vilayeti Huyut Kazası	Pöçünek/Püçünek
Bitlis/Muş	Zegan/Zagan
“	Pöçenek/Püçünek
“	Til
“	Zegan/Zagan
Bandırma	Kirekos
Muş	Azakpur
“	Termit
“	Zegan/Zagan
“	Termit

Resim 1: Belgede yer alan kaza ve karyeler

Tablo 2’de Balya kazasına gelen Ermenilerin geldikleri il ve ilçeler hakkında bilgiler yer almıştır. Fakat belgenin sadece ilk sayfasında bu bilgilere yer verilmiştir. Belgenin devamında iller hakkında bilgi verilmiş olsa da ilçeler hakkında bilgi yoktur. Tablo 2’de soru işareti bırakılan Bitlis-Muş kazalarında Püçünek/Pöçünek, Zegan/Zagan ve Termit karyelerinin yer adlarına ulaşılammıştır. Resim 1’de bu karyeleri belgedeki yazım şekli verilmiştir. Belirtilen yer adlarının eski ya da değiştirilmiş olması muhtemeldir.

Tablo 3: Balya'ya Gelen Ermenilerin Geldikleri Bölgelerde
Hane ve Kişi Sayıları

Kaza	Hane Sayısı	Kişi Sayısı
Bitlis Vilayeti Huyut Kazası	1	1
Bitlis-Muş	1	4
Muş	10	24
Balıkesir	51	251
Bandırma	4	14
Karahisarı Şarki	5	23
Karahisarı Sahib	1	5
Kirmasti	3	16
Tekfurdağ	1	3
Yozgat	1	2
Eskişehir	1	4
Erzincan	1	5
Tercan	1	1
Romanya	1	1
Sivas	1	6
Bursa	1	1
Toplam	84	361

Grafik 2: Hane Sayısı

Grafik 3: Kişi Sayısı

Tablo 3'te Balya'ya gelen Ermenilerin geldikleri bölgeler ve hane sayıları verilmiştir. Tablo, sevk ve iskân sırasında Balya'ya gelen Ermenilerin coğrafi dağılımı ve demografik yapısını göstermesi açısından önemlidir.

Sevk ve İskân Kanunu'ndan sonra Balya'da 22 Eylül 1915'te 361 Ermeni kaydedilmiştir. Kaydedilen kişiler Balya'ya Bitlis, Muş, Balıkesir, Bandırma, Karahisar-ı Şarki, Karahisar-ı Sahib, Kirmasti, Yozgat, Tekfurdağı, Eskişehir, Erzincan, Romanya, Sivas ve Bursa'dan gelmiştir.¹⁵

22 Eylül 1915'te Balya'ya gelen Ermenilerden, 51 hane (%60) ve 251 (%69) kişi Balıkesir'den gelmiştir. 28 Nisan 1916 tarihinde Karesi Mutasarrıfı Kemal Bey'in Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta livada bulunan Ermenilerin 2141 kişi olduğunu belirtilmiştir.¹⁶ 30 Nisan 1916'da ise Dâhiliye Nezaretinden Karahisar-ı Sahib Mutasarrıflığına, Balıkesir Ermenilerinin uygun köylere dağıtılması gerektiği yazılmıştır.¹⁷ 28-30 Nisan 1916 tarihli belgelere göre Balıkesir'den Balya'ya sevk edilen Ermenilerin daha önce geldikleri ve Balıkesir'deki Ermenilerin iskânlarının tamamlanamadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Balıkesir bölgesinden Balya'ya gelen çok sayıda Ermeni nüfusunun olması bu bölgenin önemli bir merkez ve güvenli bir bölge olduğunu göstermektedir.

Bandırma'dan 4 hane 14 kişi, Kirmasti'den 3 hane 16 kişi, Karahisar-ı Sahib 1 hane 5 kişi, Eskişehir'den 1 hane 4 kişi, Tekfurdağ'ı 1 hane ve 3 kişi ve Bursa'dan 1 hane 1 kişi Balya'ya sevk edilmiştir. Balya'ya gerçekleşen sevklerden 62 hane 294 kişi Karesi ve çevresinden gerçekleşmiştir. Sevkin yakın yerlere yapılmasındaki amaç Ermenilerin güvenliklerini sağlanmaktır.

17 Ağustos 1915'te Bitlis-Muş Ermenilerinin belirlenen yerlere sevklerinin gerekliliği Başkumandanlık Vekâletine bildirilmiştir.¹⁸ Tablo 3'e göre Balıkesir'den sonra Balya'ya gelen en fazla sevk Muş-Bitlis'ten

15 Tablo 3'te yer alan kazaların isimlerinin bir kısmı değişmiş bir kısmı da başka bir kazaya bağlanmıştır. Kaza isimleri için bakınız: Tahir Sezen, Osmanlıca Yer Adları, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlü Yayın NO.26, (Ankara 2017). Tekfurdağ, 1846'dan 1923'e kadar Edirne vilayetine bağlı bir sancak iken 1924'te Tekirdağ vilayetine bağlanmış ve günümüzdeki ismi Tekirdağ'dır. Tercan, 1868-1936 yılları arasında Erzurum vilayetine bağlı olan Tercan 1936 yılında Erzincan'a bağlanmış ve günümüzde Erzincan ilinin bir ilçesidir. Kirmasti, 1855-1923 yıllarında Hudâvendigâr vilayetine bağlıdır. 1924 yılında da Bursa'ya bağlı bir kaza olmuştur. Günümüzde ise Kirmasti'nin adı Mustafakemalpaşa'dır. Karahisar-ı Sahib, günümüzdeki adı Afyonkarahisar'dır. Karahisar-ı Şarki, Erzurum vilayeti (1866-1867), Sivas vilayeti (1924-1923), Şebinkarahisar vilayeti (1924-1933), Giresun (1933), Karahisar-ı Şarki günümüzde Giresun ilinin Şebinkarahisar ilçesidir.

16 Recep Karacakaya, "Bandırma Ermenileri (1914-1918)", *Uluslararası Bandırma Ve Çevresi Sempozyumu (Bandırma-Balıkesir 17-19 Eylül 2018)*, s.37.

17 BOA. DH. ŞFR. 63/137.

18 BOA. DH. ŞFR. 55/55.

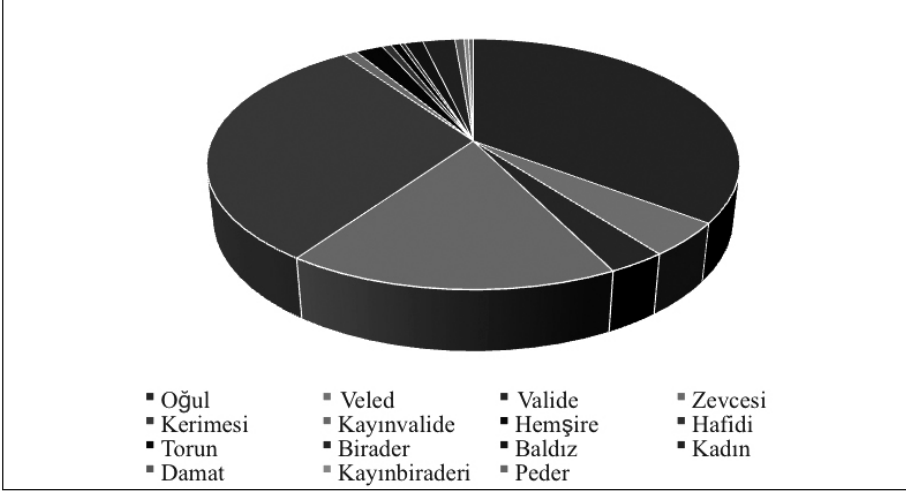
gerçekleşmiştir. Bitlis Vilayeti Huyut kazası, Bitlis-Muş ve Muş olarak ayrı ayrı kaydedilmiş kişiler 12 hane olup toplam 29 kişidir. Toplam hane sayısı ve kişi sayısı açısından diğer bölgelere oranla Ermenilerin büyük bir kısmının buradan sevk edildiği anlaşılmaktadır.

Sivas'tan 1 hane 6 kişi, Erzincan 1 hane 5 kişi, Tercan 1 hane 1 kişi, Yozgat 1 hane 2 kişi, Karahisar-ı Şarki'den 5 hane 23 kişi ve Romanya'dan 1 hane 1 kişi kaydedilmiştir. Toplamda 10 hane 38 kişi farklı bölgelerden Balya'ya gelmiştir. Bu durum, Balya'ya farklı bölgelerden gelen Ermeni nüfusunun demografik yapısının zenginliğine işaret eder.

Tablo 4: Hane Reisi İle Birlikte Kaydedilen Kişiler

Hane Reisi ile Beraber Kaydedilen Kişiler	Kişi Sayısı
Hane Reisi	61
Oğul	106
Veled	13
Valide	9
Zevcesi	51
Kerimesi	92
Kayınvalide	3
Hemşire	6
Hafidi	2
Torun	2
Birader	1
Baldız	4
Kadın	7
Damat	2
Kayınbirader	1
Peder	1
Toplam	361

Grafik 4: Hane Reisi İle Birlikte Kaydedilen Kişiler

Defterde 61 hane reisi ve toplamda 361 kişi kaydedilmiştir. Bu kişilerin 187'si erkek 174'ü kadındır. Oğullar (%26) ve kızlar (%25) toplam nüfusun büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu da genç nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Hane reisleri (%16) ve zevceler (%14) toplam nüfusun önemli bir kısmını meydana getirmektedir. Diğer aile üyeleri nüfusun küçük bir bölümünü oluşturur. Balya'ya sevk ve iskân edilen Ermenilerin aile yapısının bozulmamasına dikkat edilmiştir. Ayrıca Tablo 4, Ermenilerin geniş aile yapılarının mevcut olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte kişilerin tipolojik özellikleri ve yaşlarına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Tablo 5: Defterin İlk Sayfasında Yer Alan Kişiler¹⁹

Balya düyûn-ı 'umûmiye-i 'osmâniye me'mûru	Karabit Efendi	Karahisâr-ı sâhib
	Zevcesi Hacı /Hatik Maryem	“ ”
	Kerimesi Haribseha	“ ”
	Oğlu Hırabit	“ ”
	Oğlu Estepan	“ ”
Balya zirâ'at bank kâtibi Ohânis Efendi	Ohânis Efendi	Balıkesir
Balya'da mukîme Katolik mezhebinden Marya bint-i Serkis	Marya bint-i Serkis	Bursa

19 BOA. DH. EUM. ECB. 2/17.

Tablo 6: Balya'ya Gelen Ermenilerin İsim Listesi

	Esâmi ²⁰	Kazâ/ Karye		Esâmi	Kaza /Karye
1	Bedros veledi Mıgırdıç	Bitlis vilâyeti Huyût kazâsı /Pöçünek/Püçünek	178	Oğlu Artak	„
2	Bogos veledi keşiş Kirkor	Bitlis –Muş /Zagan/Zegan	179	Kerimesi Arık	„
3	Toni veledi Noro	Bitlis-Muş/ Pöçünek/Püçünek	180	Validesi Aranik	„
4	Agob veledi Hoşa	Bitlis-Muş/ Til	181	Alelsan Veledi Kikor	Balıkesir
5	Mekro veledi Holo	Bitlis-Muş/ Zagan	182	Menekşe Kadın	Kirmasti
6	Mardiros veledi Serkis	Bandırma/ Kirekos	183	Kerimesi Maryem	„
7	Reşi veledi Ohannes	Muş/ Azakpur	184	Zoçi Serkis	„
8	Arşak veledi Karabet	Muş / Termit	185	Kerimesi Akab	„
9	Peho veledi Avi	Muş / Zagan/Zegan	186	Kerimesi Oksan	„
10	İkya veledi Simon	Muş/ Termit	187	Oğlu Agob	„
11	Validesi Petre	Balıkesir	188	Oğlu Hatarik	„
12	Oğlu Kiyork	„	189	Kunduracı Ropin	Balıkesir
13	Oğlu Dikran	„	190	Zevcesi Karini	„
14	Diğeri Takkor	„	191	Anik Kadın	Balıkesir
15	Diğeri Bozanti	„	192	Hemşire Sarenun	„
16	Kerimesi Yuvan	„	193	Zevcesi Kikor	„
17	Kerimesi Maryem	„	194	Mıdırgı Bogos	Muş
18	Oğlu Onik	„	195	Zevcesi Peluza?	Balıkesir
19	Oğlu Ermenak	„	196	Kerimesi Dikran	„
20	Kıgork zevcesi Haykanuş	„	197	Kerimesi Aşyani	„
21	Berber Artin	Balıkesir	198	Kerimesi Temzor	„
22	Kerime Yaprami	„	199	Sahak	Muş
23	Oğlu Ohanis	Balıkesir	200	Zevcesi Onik	Balıkesir
24	Oğlu Seran	„	201	Kerimesi Agamen	„
25	Sarrâf Kıgork	Balıkesir	202	Oğlu Artin	Balıkesir
26	Zevcesi Tefarik	„	203	Oğlu Bergos	„
27	Oğlu Âram	„	204	Kasbar	Kirmasti
28	Kerimesi Nevaro (Novaro)	„	205	Zevcesi Maryem	„
29	Oğlu Melkon	„	206	Kerimesi Avadik	„
30	Oğlu Hamyat	„	207	Oğlu Noyar	„
31	Oğlu Vahan	„	208	Kerimesi Anik	„
32	Kerimesi Virjin	„	209	Zevcesi Karabit	„
33	Oğlu Zevaro	„	210	Kerimesi Mavin	„
34	Yorgancı Karabet	Balıkesir	211	Kerimesi Zavil	„
35	Zevcesi Norik	„	212	Artka oğlu Agobcan	Kirmasti
36	Oğlu Onik	„	213	Agamen	Balıkesir

20 Esâmi; isimler, adlar anlamına gelmektedir. [Kubbealti Lugati \(lugatim.com\)](http://KubbealtiLugati(lugatim.com)), erişim tarihi, 16.06.2024.

Sevk ve İskân Sürecinde Balya'da Ermeniler

37	Oğlu Mıgırdıç	“	214	Kerimesi Zaroya	“
38	Oğlu Abrâhâm	“	215	Kerimesi Aşetun/Eşetun	“
39	Kerimesi İsayet/Asayet	“	216	Kerimesi Zevaro	“
40	Kerimes Vartin	“	217	Kerimesi Hevaro?	“
41	Oğlu Honam	“	218	Serope Kadın	Balıkesir
42	Bedros	Balıkesir	219	Kerimesi Nazlı	“
43	Zevcesi Anna	“	220	Bakkal Hacik	Karahisarı Şarki
44	Oğlu Oseb	“	221	Zevcesi Oski	Romanya
45	Kerimesi Takoya	Balıkesir	222	Kerimesi Sina	Karahisarı Şarki
46	Kerimesi Maryem	“	223	Oğlu Ohannes	“
47	Kerimesi Hotik	“	224	Oğlu Menayi?	“
48	Eskici Sahak	Balıkesir	225	Zevcesi Ana	“
49	Sahak Zevcesi Kona	“	226	Oğlu Kaspar	“
50	Oğlu Körepe	“	227	Onik Hemşeri Ana	Balıkesir
51	Körepe zevcesi İsayet/ Asayet	“	228	Horice	“
52	Kerimesi Nevaro	“	229	Oğlu Nersis	Balıkesir
53	Oğlu Karabit	“	230	Tekneçi Artin	“
54	Karabit veledi Sahak	Balıkesir	231	Zevcesi Nazlı	“
55	Zevcesi İsayet/Asayet	“	232	Kerimesi Azabi/Ezabi	“
56	Oğlu Onik	“	233	Muşlu Gazar	Muş
57	Kerimesi Horice	“	234	Kel Hate Zevcesi	Muş
58	Penamin	Balıkesir	235	Oğlu Melkon	“
59	Zevcesi Matik	“	236	Kerimesi Nebatzare	“
60	Baldızı Makran	“	237	Ermeyan	Balıkesir
61	Kerimesi Agameni	“	238	Zevcesi Noro	“
62	Oğlu Oseb	“	239	Oğlu Karabit	“
63	Oğlu Tatuyi	“	240	Kerimesi Takoyi	“
64	Agob veledi Sahak	Balıkesir	241	Markar Oğlu Onik	Bandırma
65	Zevceyi Marik	“	242	Zevcesi Martuni	“
66	Oğlu Artin	“	243	Kerimesi Naztin	“
67	Oğlu Estepan	“	244	Kerimesi Seranus	“
68	Kerimesi Şeşurik?	“	245	Oğlu Markar	“
69	Oğlu Sankut	“	246	Horan Biraderi Estepan	Balıkesir
70	Mıgırdıç	Balıkesir	247	Horan Zevcesi Aliş	“
71	Zevcesi Varsi	“	248	Kerimesi Vorili	“
72	Oğlu Kikor	“	249	Oğlu Zahari	“
73	Oğlu Agob	“	250	Horan Validesi Eksabit	“
74	Kerimesi Sima	“	251	Horan Baldızı Hosrakin	“
75	Oğlu Serkis	“	252	Hacı Serope	Balıkesir
76	Oğlu Karabit	“	253	Zevcesi Markeryan	“
77	Oğlu Siyok?	“	254	Oğlu Bergos	“
78	Agob	Erzincan	255	Kerimesi Varsi	“
79	Zevcesi Sara	“	256	Serkis oğlu Menay	Yozgat
80	Oğlu Serkis	“	257	Kerimesi Arvi	“
81	Oğlu Onik	“	258	Zevcesi Maryem	Balıkesir

82	Oğlu Roni	“	259	Kerimesi Hatye(Hatiye)	“
83	Simon	Sivas	260	Teyemin Kadın	Bandırma
84	Zevcesi Maryem	“	261	Oğlu Astik	“
85	Kerimesi Karark?	“	262	Oğlu Agob	“
86	Oğlu Zoriçe	“	263	Kerimesi Arakis	“
87	Oğlu İsak	“	264	Sünbül(Setil) Kadın	Balıkesir
88	Oğlu Ohannes	“	265	Damadı Artin	“
89	Hacı Yarmeni	Balıkesir	266	Hafidi Ohanis	“
90	Zevcesi Mori	“	267	Kerimesi Seranuş	“
91	Oğlu Serkis	“	268	Hafidesi Varnok(Vartok)	“
92	Oğlu Agob	“	269	Hafidi Bezatit	“
93	Diğeri Abraham	“	270	Eskici Artin	Balıkesir
94	Kerimesi Sera---?	“	271	Zevcesi Hozik	“
95	Kerimesi Tehozor	Balıkesir	272	Oğlu Serkis	“
96	Kerimesi Yarmik	“	273	Kerimesi Akab	“
97	Kerimesi Anna	“	274	Kerimesi Manik	“
98	Timurcu Mehrân	Balıkesir	275	Oğlu Karabit	
99	Zevcesi Varsenik	“	276	Arabacı Karabit	Balıkesir
100	Kain validesi Maryem	“	277	Zevcesi Maryem	“
101	Baldızı Eva	“	278	Oğlu Abraham	“
102	Kerimesi Şattok	“	279	Oğlu Cilan	“
103	Kerimesi Zarope	“	280	Oğlu Serkis	“
104	Kerimesi Riyana	“	281	Oğlu Osib	“
105	Varsenik hemşiresi Virjin	“	282	Kerimesi Alam Dudu	“
106	Zoci Hamparsum	“	283	Diğer oğlu Agobcan	“
107	Rojinik oğlu Mardirus	“	284	Agobcan’ın familyası Norik	“
108	Tekfürdağ’lı Ohannes usta	Tekfürdağ’ı	285	Oğlu Nersis	“
109	Oğlu Kirkor	“	286	Arabacı Karabitin hemşiresi oğlu Muronak?	
110	Oğlu Begos	“	287	Arabacı Karabit’in vâlidesi Takoyi	Balıkesir
111	Markar	Muş	288	Kömürcü Serkis	Balıkesir
112	Zevcesi Norik	Balıkesir	289	Hemşiresi Makri	“
113	Oğlu Onik	“	290	Oğlu Mardirus	“
114	Kerimesi Matik	“	291	Mardirus’un zevcesi Anzan	“
115	Agob	Bandırma	292	Kömürcü Serkis oğlu Agob	“
116	Zevcesi İsayet/Asayet	“	293	Boyacı oğlu Karabit	Eskişehir
117	Kerimesi Horice	“	294	Zevcesi Norik	“
118	Kerimesi Arakis	“	295	Oğlu Aram	“
119	Penamin	Balıkesir	296	Kerimesi Temzor	“
120	Zevcesi Horice	“	297	Melkon	Balıkesir
121	Pederi Karabit	Balıkesir	298	Oğlu Nişan	“
122	Oğlu Bedros	“	299	Diğeri Paronak	“
123	Karabet zevcesi Takonya	“	300	Kel Maydirus	Balıkesir

Sevk ve İskân Sürecinde Balya'da Ermeniler

124	Karabitin oğlu Viram	“	301	Zevcesi Nazlı	“
125	Kerimesi Ağameni	“	302	Oğlu Karabit	“
126	Ohannes	Balıkesir	303	Diğeri Meyas	“
127	Zevcesi Takoyi	“	304	Diğeri Ohanis	“
128	Baldızı Povaper?	“	305	Diğeri Levend(Loted)	“
129	Oğlu Mardirus	“	306	Diğeri Estipan	“
130	Kerimesi Maryem	“	307	Kerimesi Manik	“
131	Kerimesi Marne	“	308	Validesi Dudu	
132	Kerimesi Paylazo?	“	309	Muşlu Mehran(Mihran)	Muş
133	Nalband Ohannes	Balıkesir	310	Zevcesi Makroli	“
134	Zevcesi Bayzar	“	311	Oğlu Kigork	“
135	Oğlu Agob	“	312	Oğlu Melkon	“
136	Oğlu Sinyok	“	313	Kerimesi Haykanuş	“
137	Kerimesi Ağameni	“	314	Kirkor	Balıkesir
138	Kerimesi Maryem	“	315	Zevesi Horime	“
139	Ohannes validesi Dudu	“	316	Oğlu Mıgırdic	“
140	Haci Onik	Balıkesir	317	Kerimesi Anna	“
141	Zevcesi Virjin	“	318	Validesi Eksabit	“
142	Kerimesi Nevaro	“	319	Kayınbiraderi Agob	Balıkesir
143	Kerimesi Maryem	“	320	Kayın Validesi Kabur	“
144	Kerimesi İzalina	“	321	Kasab Agob	“
145	Kerimesi Petpezar	“	322	Zevcesi Kel Hate/Hatmi	“
146	Oğlu Agob	“	323	Oğlu Sergi	“
147	Artin	Balıkesir	324	Oğlu Karnik	“
148	Zevcesi Markerin	“	325	Kerimes Maryem	“
149	Hemşiresi Markerin	“	326	Kerimesi Eva	“
150	Oğlu Onik	“	327	Artin	Balıkesir
151	Kerimesi Zari	“	328	Zevcesi Narivo	“
152	Büyük oğlu Serkis	“	329	Kerimesi Parlunun	“
153	Davin	Tercan	330	Kerimesi Armenyo	“
154	Eskici Agobyan	Balıkesir	331	Kerimesi Nazlı	“
155	Validesi Sona	“	332	Kerimesi Muşlu Hizar	Muş
156	Oğlu Bogos	“	333	Zevcesi Maryem	“
157	Oğlu Astik	“	334	Kerimesi Satik	“
158	Torunu Nekdar	“	335	Oğlu Tatuyi	“
159	Torunu Makruni	Balıkesir	336	Baldızı Nazik	“
160	Validesi Tefarek	“	337	Damadı Tatuyi	“
161	Oğlu Vartavan	“	338	Hazar	Karahisarı Şarki
162	Kerimesi Eva	“	339	Zevcesi Terkaze	“
163	Eva'nı zevci Onik	“	340	Oğlu Zavak	“
164	Oğlu Mıgırdic	“	341	Kerimesi Kabran	“
165	Tekedaglı oğlu Karabit	“	342	Kayınvalidesi Maryem	“
166	Kerimesi Asayet/İsayet	“	343	Bakkal Aroş	Karahisarı Şarki
167	Zoçi Melkun	Muş	344	Zevcesi Parlaze	“
168	Kerimesi Lusya	Balıkesir	345	Kerimesi Serpe	“
169	Kerimesi Orun	“	346	Kerimesi Manik	“
170	Oğlu Mıgırdic	“	347	Kerimesi Viktorya	“
171	Diğeri Artin	“	348	Kerimesi Aranuş	“
172	Kerimesi Zartar	“	349	Aranuş Kerimesi	Karahisarı Şarki

173	Muşlu Melkon'un oğlu Sezak	Muş	350	Hayranuş Kadın	„
174	Çolak oğlu Agob	Balıkesir	351	Oğlu Mehran	„
175	Zevcesi Norik	„	352	Oğlu Menyasi	„
176	Oğlu Mikail	„	253	Oğlu Mıgırdic	„
177	Oğlu Vahan	„	354	Kerimesi Agamen	„

Tablo 6’da Balya’ya gelen Ermenilerin isim listesi ve geldikleri yerler verilmiştir. Tablo 5’te belgenin giriş sayfasında yer alan kişiler için numara kullanılmamıştır. Bu kişiler sevk ve iskâna tabi tutulmayan kişilerdir. Tablo 6’da 354 kişi tablo 5’te 7 kişi olmak üzere toplamda 361 kişi kaydedilmiştir.

Tablo 7: Balya’ya gelen Ermenilerin Meslekleri

Düyûn-ı ‘umûmiye-i ‘osmâniye memuru	1
zirâ’at bank kâtibi	1
Asker	18
Keşiş	1
Eskici	3
Arabacı	1
Kömürcü	1
Berber	1
Nalband	1
Tekneci	1
Kunduracı	1
Bakkal	1
Berber	1
Yorgancı	1
Sarraf	1
Kasab	1
Toplam	35

Sevk ve İskân Kanunu tüm Ermenileri kapsamamaktadır. Protestan,²¹ Katolik misyonerler ile sörler,²² sadakat ve bağılıklarından nedeniyle görevden alınmayan Ermeni memurlar,²³ askerler ve aileleri²⁴, ticaret vesaire suretle ikamet edenler²⁵ Düyun-ı Umumiye'de Ermeni memurları,²⁶ amele, demir yolu çalışanları ve aileleri²⁷ Ermeni mebusları ve aileleri,²⁸ vilayetler dâhilinde 10 yaşından küçük çocuklar sevk ve iskâna tabi tutulmamışlardır. 10 yaşından küçük çocuklara münasip bina bulunup yetimhanelere yerleştirilmiştir.²⁹ Ayrıca Sivas vilayetindeki yetimhanede öğretmen ve çocukların şimdilik orada kalmalarında zarar olmadığı belirtilmiştir.³⁰

Tablo 7'de Balya'ya gelen Ermeni nüfusunun mesleki dağılımı verilmiştir. Meslekler incelendiğinde “Mülâhazat Hanesinde”³¹ Balya'da müddet-i ameliyesi olarak yer alan kısımda 18 asker kaydedilmiştir. Askerlerin geldikleri yerler ve sayıları, Bitlis-Muş 4, Balıkesir 10, Karahisar-ı Şarki 2, Karahisar-ı Sahib 2 kişidir. 11 Kasım 1916 tarihinde Bandırma'da 79 ve Balıkesir'de 421

21 BOA. DH. ŞFR. 55/2.

22 BOA. DH. ŞFR. 54/55.

23 BOA. DH. ŞFR. 52/249.

24 BOA. DH. ŞFR. 55/18.

25 BOA. DH. ŞFR. 53/295.

26 BOA. DH. ŞFR. 54/221. Trabzon Vilayetine gönderilmiş bir telgraftır.

27 BOA. DH. ŞFR. 55/48.

28 BOA. DH. ŞFR. 55/19.

29 BOA. DH. ŞFR. 54/150

30 BOA. DH. ŞFR. 55/42.

31 Mülâhazat Hane Evrak, defter ve benzerinde düşünce ve görüşlerin yazılması için ayrılmış alandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. [Kubbealti Lugati \(lugatim.com\)](http://Kubbealti.Lugati(lugatim.com)), erişim tarihi, 10.06.2024.

Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856) ile Osmanlı Devleti'nin toplumunda ve idari yapısında önemli reformlar yapılmıştır. Bu reformlar ile gayrimüslim halk, devlet hizmetinde önceki dönemlere göre daha fazla yer almıştır. Gayrimüslim halk ile Müslüman halkı arasında ayrılan hususları kaldırarak kaynaştırmayı amaçlanmıştır. Halklar arasında mevcut farklar; din, vergi, askerlik, devlet memurluğu ve eğitimidir. Gayrimüslimlerin memurluğa geçebilmesi prensibi Islahat Ferman'ında yer almıştır. Gayri Müslimlerin memurlukları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Musa Kılıç, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Hariciye Nezâreti'nin Ermeni Memurları”, *Tarih Araştırma Dergisi*, Cilt 31, (2012), s. 94. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi V. Cilt Nizam-ı Cedid Ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2017), s. 252.

Osmanlı Devleti'nde Ermenilerin askerlik durumu zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. I. Dünya Savaşı başlamadan önce 22 Mayıs 1914'te “Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu” çıkararak Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan bütün unsurları askeri mükellefiyet getirilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra 2 Ağustos 1914'te seferberlik ilan edilmiş ve askeri birlikleri savaşa hazırlamak için tedbirler alınmıştır. Amele Taburlarının kuruluşu bu süreç içinde gerçekleşmiştir. Müslüman, Ermeni, Rum, Yahudi gibi çeşitli unsurlardan kişiler Amele Taburlarında görevlendirildi. Bu tabur cephe gerisinde levazım işlerde kullanılmış ve silahsız birliklerdir. Bunlar dışında piyade ve süvari sınıflardan birçok rütbeli Ermeni askeride mevcuttur. Osmanlı ordusunda görevli Ermeni askerler hakkında detaylı bilgi için bakınız: Güzin Çaykiran, “Geçici Sevk ve İskân Kanunu Sonrası Osmanlı Hükümetinin Osmanlı Ordusunda Görevli Ermeni Asker ve Ailelerine Yönelik Uyguladığı Politikalar” *Ermeni Araştırmalar Dergisi*, Sayı 63, (2019), s. 115,132.

Ermeni asker ve ailesi kaydedilirken, Balya’da asker yer almamıştır.³² Tablo 5’te yer alan Düyûn-ı ‘umûmiye-i ‘osmâniye me’mûru³³ve Ziraat Bankası kâtibi³⁴ diğer meslek grupları içerisinde yer almaktadır.

Kişilerin adlarının yanında, aile adı, unvan, lakap ve mesleklerin yer alması sosyal statülerin belirlenmesinde önemli bir unsurdur. Meslek grupları ayrıca kendi içerisinde lakaplara da yer vermektedir. Örneğin, belgenin 293 sıra numarasında “Boyacıoğlu Karabit”³⁵ bu kişinin adının yanında kaydedilen Boyacıoğlu’nun meslek mi yoksa lakap mı olduğunun belirlenmesi mümkün değildir. Boyacıoğlu bir soyun devamı olabileceği gibi aile büyüğünün mesleği ya da kişinin kendi mesleği de olabilir.

Arabacı Karabit, Kömürcü Sergi, Berber Artin, Sarraf Kigork, Yorgancı Karabit, Eskici Sahak, Eskici Artin, Eskici Agobyan, Nalband Ohannes, Kunduracı Ropin, Bakkal Aroş, Kasab Agob ve Tekneci Artin diğer meslek grupları için kullanılmıştır. Bu isimlerinin yanına mesleklerin eklenme sebebi, geldikleri bölgelerdeki mesleklerinden dolayı olabilir.

Geçimi tarım ve hayvancılık olan toplumlar, toprağa ve dolayısıyla da yaşadıkları bölgeye bağlıdırlar. Ermenilerin mesleklerine bakıldığında Balya’da tarımsal faaliyetlere katkıda bulunmamışlardır. Balya’da Türk ve Ermenilerin mesleklerinin benzerlik göstermemeleri, Ermenilerin bölgede

32 BOA. DH. EUM. 2.ŞB. 74/34, s.1.

33 Düyûn-ı Umûmiye; Osmanlı Devleti 1876 yılında dış borçların ödemelerini durdurduğunu ilan etmesi üzerine, Fransız, İngiliz, Avusturyalı, Alman ve diğer alacaklılar ile 1881 yılında imzalanan anlaşma ile sonuçlandı. Muharrem Kararnamesi olarak da adlandırılan bu anlaşma ile Düyûn-ı Umûmiye konseyi, kendi memurlarını istediği gibi atamakta serbesttir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Şevket Pamuk, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s.121. Düyûn-ı Umûmiye’de 5000 kişilik kadroda memurların %2’si yabancı, yerli Hıristiyanların sayısı %7’yi ve diğerleri de yerli halktan oluşmaktaydı. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011), s.427. Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Balıkesir, Erdek, Ayvalık, Edremit, Burhaniye ve Balya’da şubeleri vardır. Mutaş, “*Salnameler*”, s.63.

34 Ziraat Bankası; Ziraat Bankası’nın çekirdeğini oluşturan Memleket Sandıklarıdır. 1863 yılında Tuna Valisi Mithat Paşa’nın öncülüğünde Memleket Sandığı ile kısa sürede Edirne Eyaleti ve Tırhala Sancağında kurulmuştur. 1883 yılında sürekli sermaye kaynağı sağlamak için öşrûn onda biri oranında “menafi-i iane hissesi” adı altında vergi konulmuş ve sandıkların adı Menafi Sandıklarına çevrilmiştir. Menafi Sandıkları çiftçilerin zirai kredi problemlerini çözmede başarılı olamamış ve 1888 yılında kadar varlığını sürdürmüştür. 15 Ağustos 1888’de Ziraat Bankası kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Tevfik Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), s.179-182. Karesi Sancağında 1894 yılı Salnamesinde yer alan Ziraat Bankası’dır. 1900’lü yılların başlarında Karesi Ziraat Bankası şubesinin 1 başkan ve 3 üyeden oluşan Banka Meclisi mevcuttur. Bu yıllarda Balıkesir’in Bigadiç Nahiyesi ile Bandırma, Erdek, Edremit, Ayvalık, Burhaniye, Balya, Gönen, Sındırgı kazalarında Ziraat Bankası bulunmaktadır. Mutaş, “*Salnameler*”, s. 61-62.

35 BOA. DH. EUM. ECB. 2/17, s.7.

toprağa yatırım yapmadıkları dolayısıyla da geçici olarak kaldıklarını göstermektedir.³⁶

Balya Ermenilerinin İbadethane Talebi

Balya'daki Ermeni nüfusunun dini yapısı incelenmelidir. 9 Ağustos 1906 yılında Balya kasabasında yaklaşık elli hane ve yüz kişiden oluşan Ermeni cemaatinin dini işlerini yürütmek üzere papaz Drekos Efendi atanmıştır. Drekos Efendi, Balya'da kilise bulunmaması sebebiyle geçici olarak bir evde ibadet gerçekleştirmesine izin verilmesi talebinde bulunmuştur. Balıkesir Valiliği vekâletinin başvurusu üzerine Karesi Mutasarrıflığından talimat alınarak uygun görülmüştür. 28 Ağustos 1906 tarihinde valilerin bildirimini ile Balya'da Ermeni cemaatine ibadet etmek için tahsis edilen evin tespitinden sonra, bu evin uygun olup olmadığının resmi olarak belirlenmesi talep edilmiştir. Değerlendirilen hususlar sonucunda, söz konusu evin ve çevresinin tamamen Ermeni nüfusuna ait olduğu, çevresinde diğer milletlerin ibadethanesi bulunmadığı ve konum olarak da herhangi bir mahzurun olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, kararın resmi olarak süratle ilgili makama iletilmesi hususunda gereğinin yapılması talep edilmiştir.

10 Ekim 1906 yılında Balya kasabasında yaklaşık 100 kişiden oluşan Ermeni cemaatinin kiliselerini olmadığından, cemaatten Eskici Sahak'ın evinde geçici olarak ibadet edilmesine izin talep edilmiş, bu konuda herhangi bir sakınca bulunmadığında dair Valilik makamından resmi ve yazılı bir telgrafla bildirim yapılmış ve ilgili evin, Ermeni halkından birine ait olduğunu belirlemek için olayın incelenmesi talep edilmiştir. Bu durum, daha önce yaşanmış birtakım olaylarla benzerlik gösterdiğinden olayın takip edilmesi gerekliliği, Adalet Bakanlığı'nın değerlendirmesine sunulmuştur. Ayrıca Balya kazasının idare meclisinin yaptığı incelemeler sonucu bu hanenin veya dükkânın geçici ibadet

36 Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yerleşik Ermeniler yaşadıkları bölgelerdeki Müslüman halka uyum sağlayarak tarım ve ticaretle uğraşmışlardır. Farklı bölgelerde yaşayan yerleşik Ermenilere bakıldığında, 1844 yılı Kırklareli Temettuat Defterine göre 57 haneli Ermeni Mahallesi Köyü'nün tamamı geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. Adem Dertli, *Temettuat Defterine Göre Kırklareli'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı (Karataş, Cami-i Kebir, Yapraklı, Hatice Hatun, Ermen, Mahalleleri)*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisan Tezi), Kırklareli (2015). Sapanca kasabası 1844 Temettuat Defterinde yer alan Ermeni nüfusu 20 hane 95 kişidir. Müslüman ahalî gibi geçimlerini tarım ve hayvancılıkla. Ahmet Güllü Aydeniz, *Temettuat Defterlerine Göre 19. Yüzyılda Sapanca'nın Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisan Tezi), Sakarya (2012). Balya kazası coğrafi yapısı itibarıyla dağlık ve engebelidir. Tarıma elverişli arazilerin az olmasına rağmen 1840 yılı Balya kazasına ait Temettuat defterindeki verilere göre köylerin en önemli ekonomik kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Fulya Aktaş, *1840(H.1256) Temettuat ve Nüfus Defterlerine Göre Balya Kazasının Sosyo-Ekonomik ve Demografik Durumu (Alidemirci, Bengiler, Çamavşarı, Doğanlar, Habibler, Kadıhisar, Kayalar, Mancılık, Orhanlar, Yaylacık Köyleri)*, Bandırma Onyedî Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir (2022).

yeri olarak kullanılmasında herhangi bir sakınca olmadığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine, ibadet yerine dönüştürülecek yerin vergi ve diğer harçlarının ödenmesi kaydıyla, ilgili cemaat tarafından belge alınarak hükümet koruması sağlanmış ve talep edilen izin, usulüne uygun olarak verilmiştir. Bu konu yapılması gerekleri idari meclisi 27 Ekim 1906 tarihinde Sadaret Makamına sunmuştur.

15 Ocak 1907 tarihinde Ermeniler, ibadetleri için adı geçen hanenin geçici olarak kabul edilmesi isteklerini tekrarlamışlardır. Ayrıca Ermeniler gerekli olan şeylerin yapılması hususunda Divanı Hümayun Kalemine, Adliye, Mezahib ve Dâhiliye Nezaretine hatırlatma yaptıklarını belirtmişlerdir.³⁷ Karar neticesinde 5/6 Şubat 1907 tarihinde Hüdâvendigar vilâyetinde Balya kasabasında bulunan Ermeni cemaatinin, Sahak'ın evinin geçici bir ibadet yeri olarak kullanılması talebi üzerine Şûra-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nden gelen yazıda, yerel halkın Ermeni olmadığı belirtildiğinden bu talebin uygun olmadığı bildirilmiştir. Bu beyana istinaden, Sultanlık makamının resmi niyeti doğrultusunda, mülkî idarenin merkeze cevaben verdiği özel yazıda bu husus açıklığa kavuşturulmuştur.³⁸ Balya'da 1906-1907 yılları arasında Ermeniler kilise inşası ve geçici ibadet talebinde bulunmuşlardır. Bu talep, önce onaylansa da sonra yapılan incelemelerde Ermenilerin yerel halktan olmadığı tespit edildiğinden reddedilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Islahat Fermanı'nın ilanına kadar şer'i hukuk doğrultusunda yeni kilise inşası yasaktır. Kilise inşasına izin verilmesi için mevcut olan ibadethanelerin aslına uygun olarak tamiri veya yeniden inşası Sultanın onayına bağlıdır.³⁹

Balya'ya sevk olarak gelen Ermenilerin dini yapısını incelediğimizde belgenin girişinde Balya'da kalıcı (mukime) olarak kalan Katolik mezhebinden Marya bint-i Serkis ve 2. sıra numarasında Bitlis-Muş kazasından gelen Bogos veledi Keşiş Kirkor kaydedilmiştir.⁴⁰ 11 Kasım 1916 tarihinde, 11 yabancı, 1 Katolik ve Protestan ve 2 Emr-i mahsus üzerine bırakılan olmak üzere toplam 14 Ermeni kaydedilmiştir.⁴¹ Bu kişilerin Katolik mezhebinden olması sevkten istisna tutulduklarını gösterir.

37 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A. RES.), 142/1.

38 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Babiali Evrak Odası (BOE.), 2991/224311.

39 Serap Toprak, *Balkanlarda İslâmlaşma (XVI. Yüzyıl)*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), s.56., Aşkın Koyuncu "Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Sayı 16, (2014).

40 BOA. DH. EUM. ECB. 2/17, s.1,2.

41 BOA. DH. EUM. 2.ŞB. Nr.74/34 s.1.

Sonuç

Türkler ve Ermeniler uzun süre bir arada yaşamıştır. Bu ilişkilerin bozulmaya başlaması ile Ermenilerin sevk ve iskân süreci başlamıştır. Sevk ve iskân sürecinde Balya'ya yerleştirilen Ermenilerin durumu, arşiv belgeleri ve analizlerle incelenmiştir. 1906 yılında Balya'da yaklaşık 100 kişilik küçük bir Ermeni nüfusu bulunurken bu sayı 1914 yılına kadar 298'e yükselmiştir. 1915'te Balya'dan başka bölgelere sevk edilecek 290 kişi tespit edilmiştir. Sevk ve İskân Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile 22 Eylül 1915 tarihinde Balya'ya 354 kişi sevk edilmiştir. Belgenin girişinde 7 kişi memuriyetleri ve mezheplerinden dolayı Balya'da kalmış ve sevke tâbi tutulmamış kişilerdir. 1916 yılında ise Ermeni nüfusu 14 kişiye düşmüştür. 1916 sayımdan da anlaşılacağı üzere bu kişiler arasında yerli Ermeni halkı yoktur. Ermeni nüfusunun bu bölgede büyük ölçüde azalması yerleşimlerinin kalıcı olmadığını göstermektedir.

Ermenilerin mesleki dağılımları çoğunlukla asker, eskici, berber, yorgancı, sarraf gibi mesleklerde yoğunlaşmışlardır. Ermeniler bölgedeki ekonomik faaliyetlerle doğrudan ilişkili olmamışlardır. Bu durum Ermenilerin Balya'da geçici olarak bulduklarını ve bölgedeki Türk nüfusla farklı sosyal ve ekonomik roller üstlendiklerini göstermektedir.

Dini yapı incelendiğinde ise, 1906-1907 yılları arasında Ermeni cemaatinin kilise inşası talebi olduğu fakat nihai olarak yerel halktan olmadıkları gerekçesiyle bu taleplerinin reddedildiği görülebilir.

Sevk ve İskân Kanunu ile Ermeniler, farklı coğrafyalardan güvenli bölgelere yerleştirilmiştir. Balya güvenli bölge olarak farklı yerlerden gelen birçok Ermeni'ye geçici ev sahipliği yapmıştır. Geldikleri bölgelerde güvenliğin sağlanması için yakın yerler tercih edilmiş olsa da Doğu Vilayetlerinden de Balya'ya sevk gerçekleşmiştir. Balya'ya yerleştirilen Ermeniler içerisinde iskâna tabi olmayan Katolik ve Protestanlar, asker ve aileleri, memurlar, çocuk ve devlete sadık olanlar yer almaktadır.

Sonuç olarak, Balya kazasında Ermeni nüfusunun demografik, mesleki, sosyal ve dini yapısı bölgedeki varlıklarının geçici ve sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Babıali Evrak Odası (BEO), 2991/224311.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 2. Şube (DH.EUM.2.Şb), 74/34.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Ecanip Kalemî (DH.EUM.ECB.), 2/17.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH.ŞFR), 63/137, 52/96, 52/188, 52/249, 53/295, 54/150, 54/221, 54/55, 55/18, 55/19, 55/2, 55/42, 55/48, 55/55.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Evrakı (MV), 198/24.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Şurayı Devlet (ŞD), 1597 /6.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.RES), 142/1,

Araştırma ve İncelemeler

Aktaş, Fulya, *1840(H.1256) Temettuat ve Nüfus Defterlerine Göre Balya Kazasının Sosyo-Ekonomik ve Demografik Durumu (Alidemirci, Bengiler, Çamavşarı, Doğanlar, Habibler, Kadıhisar, Kayalar, Mancılık, Orhanlar, Yaylacık Köyleri)*”, Balıkesir: Bandırma Onyedî Eylül Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi), 2022.

ATBD, Aralık 1982, Sayı 81, Belge No:1830.

Aydeniz, Ahmet Güllü, *Temettuat Defterlerine Göre 19. Yüzyılda Sapanca'nın Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi. (Yüksek Lisans Tezi), 2012.

Bayramol, Eray, *Rus Kaynaklarında Ermeni Sorunu 1914/1915*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.

- Bayramol, Eray, “Geçmişten Günümüze Ermeni Meselesi”, *TASAV Dış Politika ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi*, (2024), s. 1-8.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı Cilt III, III Kısım*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Çaykırın, Güzin, “Geçici Sevk ve İskan Kanunu Sonrası Osmanlı Hükümetinin Osmanlı Ordusunda Görevli Ermeni Asker Ve Ailelerine Yönelik Uyguladığı Politikalar”, *Ermeni Araştırmalar Dergisi*, 63, 2019, s. 115-132.
- Dertli, Adem, *Temettuat Defterine Göre Kırklareli'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı (Karataş, Cami-i Kebir, Yapraklı, Hatice Hatun, Ermen, Mahalleleri)*, Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi, (Yüksek Lisan Tezi), 2015.
- Güran, Tefvik, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Karacakaya, Recep, “Bandırma Ermenileri (1914-1918)”, *Uluslararası Bandırma Ve Çevresi Sempozyumu (Bandırma-Balıkesir 17-19 Eylül 2018)*.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi V. Cilt Nizamı-ı Cedid Ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2017.
- Kılıç, Musa, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Hariciye Nezâreti'nin Ermeni Memurları”, *Tarih Araştırma Dergisi*, 31, (2012), s.93-124.
- Koyuncu Coşkun, “Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 16, (2014), s.35-87.
- [Kubbealtı Lugatı \(lugatim.com\)](http://lugatim.com) (10.06.2024).
- [Kubbealtı Lugatı \(lugatim.com\)](http://lugatim.com) (16.06.2024).
- Mutaf, Abdülmecit, *Salnamelere Göre Karesi (1847-1922)*, Balıkesir: Zağnos Kültür Ve Eğitim Vakfı, (2003).
- Oğuz, İsmail, “Cumhuriyet Arşivi Belgelerine Yansıyan Balya Rum Emvâl-i Metrûkesi” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26/49-1, (2023), s.527-543.

Pamuk, Şevket, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (2017).

Sezen, Tahir, “*Osmanlıca Yer Adları*” T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlü Yayın NO.26, (2017).

Sönmezoğlu, Faruk, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945*, İstanbul: Der Yayınları, (2015).

Toprak, Serap, *Balkanlarda İslâmlaşma (XVI. Yüzyıl)*, Ankara: Gece Kitaplığı, (2020).

Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, Cilt 1, Genelkurmay Basım Evi*, (2005).